

Halmi Tamás

„ENGEM FÁRADTÁL KERESVE...”

Megjegyzések egy Babits-fordításhoz

„*De ami marad, csak a költők műve.*”
(Friedrich Hölderlin)

„*Tündér változatok műhelye a világ...*”
(Berzsenyi Dániel)

A Bartók Rádió *Társalgó* című műsorában – a Szerb Antal válogatta antológia, a SZÁZ VERS ürügyén – kéthetente kortárs literátorok mutatják be kedves verseiket. A 2008. március 11-i adásban Győri László vendége Nádasdy Ádám volt. Nádasdy többek között Celanói Tamás himnuszát hozta magával. Ezt Szerb gyűjteménye Sík Sándor fordításában szerepelteti. A rádió archívumából a Babits-féle fordításváltozat került elő s hangzott el Béres Ilona harminc év előtti előadásában. A kitűnő költő s a nemkülönből jeles műsorvezető a művet – a fordító kilétét nem ismerve – az archaikus nyelvezet okán régi magyar szövegnek vélte, egyszersmind a latin eredeti egyszerűségéhez képest túlírtnak, túlbonyolítottnak, nehézkesnek és nehezen érthetőnek találta. (Még tartott a műsor, amikor Lator László telefonon jelezte: Babits Mihály magyarításáról van szó.)

Nem megcáfolni kívánjuk Nádasdy és Győri értékítéletét. Még csak nem is kérdőjelezzük meg. Meglehet, a latin textus Babits kezén valóban más, esetleg *zavaróan több* lett. Csupán a költemény néhány nyelvi és verstani jellegzetességére szeretnénk felhívni a figyelmet. Hogy lássék: aki szépnek tartja, miért tarthatja szépnek a művet. Akár az eredetitől függetlenül is.

Celanói Tamás „*Dies irae...*” kezdetű éneke a ferences himnuszalköltészet egyik legismertebb és legnagyobb hatású darabja. Nemcsak liturgikus, de zeneirodalmi utóélete is igen jelentős; elég csak Mozart *REQUIEM*-jére utalnunk. Síknál a címe egyszerűen *DIES IRAE*, Babitsnál [Celanói Tamás] *ÉNEKE AZ UTOLSÓ ÍTÉLETRŐL*. Más források *AZ UTOLSÓ ÍTÉLETRŐL* címen említik.

Babits fordítása természetesen megtartja az eredeti szerkezetet, a celanói retorikát. Azt, amelyik – például Balassi-versekből is ismerős módon – a végítélet idejére úgy kér személyes irgalmat, hogy könyörgését a krisztusi irgalom dicséretével alapozza meg. Magasztal és foházkodik. Ezt visszaadni állt munkába a fordítói lelemény.

A – trochaikusan is olvasható – felező nyolcas sorokat keresetlen hármas rímek (többségük ragrím) kapcsolják össze, ami elevenné és természetessé teszi a versbeszédet. A hármas rímelés következetes verstani nyomatéka sajátos módon nem teszi egyhangúvá a művet. Nem, mert egyrészt magával ragadóan mutat vissza elszánt lelkületre. Másrészt finom árnyalatokkal játszik. Az 1. strófában például (amelynek legelső sorát ráadásul a mély *a* hang vészjósló monotoníája súlyosítja el) a „*napja*” és a „*dobja*” között a zöngétlen–zöngés *p – b* hangpár, a „*dobja*” és a „*mondja*” közt pedig az *o* hang létesít szorosabb kapcsolatot – mintegy egymásból bontva ki a sorvégeket: „*Ama nap, a harag napja, / e világot lángba dobja: / Dávid és Szibilla mondja.*” Itt meg kell említenünk

a „világot lángba” áthallásos kapcsolatát is. Hasonló megoldás ez a 2. szakaszbeli „írtózat” (sic!) és „Bíró” kettőséhez. A 6. versszakban az „*ami csak lappang, kipattan*” sorban a rímelő szó válik egyúttal belső rím részesévé.

A vers eufonikus hatásában közreműködő alliterációk is több helyütt rímhelyzetben lévő szavakat fűznek szorosabban egymáshoz; a 3. versszakban kétszer a sorkezdő szó is részt vesz e játékban: „*Harsonának szörnyü hangja / hull a millió sirhantra / kit-kit a Trón elé hajtua.*” (Nem mellékes az sem, hogy itt három különböző toldalék rímel egymásra.) Másutt (8. vsz.) a betűrím a szakrális metaforát emeli ki: „*kegyek kútja, válts meg engem!*” Szakrális toposzra irányít figyelmet egy későbbi, sor eleji alliteráció is, amely a szép hangzás kedvéért a bibliai „*gödölye*” helyett is kész a „*bak*” szót használni: „*Báránnyaid közt helyezz el, / bakok közé ne rekessz el*” (15. vsz.). („*et ab haedis me sequestra*” – Sík-nál: „*Válassz el a gödölyéktől*”). A 14. versszakban pedig – az 1. strófa egymásból kibomló rímzavainak mintájára – az első két szót alliteráció vonja közelebb egymáshoz („*kérésem*” – „*kegyessen*”), míg a másodikat és a harmadikat az ortográfiát – az „*írtózat*” után újólag – felülíró hangzás („*kegyessen*” – „*égyessen*”).

A 10. versszak nem csak a már-már obligát betűrím miatt válik emlékezetessé („*keresve*” – „*Keresztre*” – „*kárba esne*”). E szakasz poétikai ereje elsősorban az első sorbeli inverzióknak köszönhető: „*Engem fáradtál keresve*”. Nehezen feledhető, fontos szerkezet ez; nyelvi normáink szerint így szólna „helyesen”: „Engem kerestél fáradva”, avagy „Engem keresve fáradtál”. Az „*Engem fáradtál*” szintagma a JÓNÁS KÖNYVÉ-ben szereplő „*futván az Urat*” latinos bővítmenyét juttathatja eszünkbe. S ugyanitt, a gyakran idézett zárlatban találunk példát hasonló mondattani rendhagyásra is: „*A szörnyü város mint zihálva roppant / eleven állat, nyúlt el a homokban.*” Tehát egyedi bravúr a jelen írás címét is adó sor, de nem társtalan jelenség a babitsi életműben. (Ami értékét szemünkben tovább növeli.)

A stílus az emelkedettség himnikus regiszterében teljesedik ki, a szókincset a hangsúlyosan költői szófordulatok, stilizált és esztétizált nyelvi formulák határozzák meg. Olyannyira, hogy Babits fordítói nyelve bátran hagyatkozik a nagy kezdőbetűket kedvezményező szimbolista vershagyomány emlékezetére, s több latin köznévi alakot tulajdonnévvé magasít: „*Bíró*” (2. vsz.), „*Trón*” (3. vsz.), „*Teremtés*” (4. vsz.) stb. Ehhez a szókincs némely egyéb eleme is hozzájárul; gazdagítva azt, ami eleve gazdag, mert költsézet. Nemcsak archaizmusokra kell gondolnunk (mint az 5. versszak rímhelyzetben lévő szenvedő igealakjai: „*elhozatik*” – „*foglaltatik*” – „*formáltatik*”, vagy ugyanitt a tárgyra utaló „*kiből*” vonatkozó névmás). A régies nyelvi/nyelvtani szerkezetek mellett találunk népies fordulatokat („*ottan*” [6. vsz.]), sőt, profánul köznyelvi fogalmazást is: „*ami csak lappang, kipattan*” (6. vsz.), „*annyi munkád kárba esne*” (10. vsz.). Ide tartozik egy-egy saját költői újításnak tetsző fogás is, például: „*Mérlelő*” (11. vsz.). S ide az utolsó sor stílári karaktere is: az „*örizz, hogy jó véget érjek!*” fohászában egy köznyelvi fordulat („*véget ér*”) lényegül át (hiszen véget érni dolgok, történetek szoktak), s szolgáltatja ki a tárgyi létezővé lefokozott ént az ítéletnek, az Ítéelőnek.

Különös mozzanat, hogy a 19 versszakból Babits csak 17-et ültet át magyarrá. A két záróstrófát (amely a műnek keretet adna) elhagyja, éppen azt a kettőt, amelyben a beszéd alanyi nyelvtanát és személyes érdekét többes megszólalás, az eszkatológia közös távlata, közösségi látomása váltja fel: „*Lacrimosa dies illa, / qua resurget ex favilla / iudicandus homo reus. // Huic ergo parce Deus, / pie Iesu Domine! / dona eis requiem.*” Sík fordításában: „*Könnyel árad ama nagy nap, / Hamvukból ha föltámadnak / A bűnösök s számot adnak. // Uram, nekik adj jó véget, / Kegyes Jézus, kériünk téged, / Add meg nekik békességed.*” Tudatos döntés eredménye a rövidítéssel mélyen személyesnek megőrzött mű? Vagy más-

más szövegváltozat állt a két költő rendelkezésére? Talán csak Babits-filológus vagy a himnuszköltészet avatott ismerője tudna erre válaszolni; találgatásokba jobb nem belebocsátkoznunk. (Könnyen lehet, hogy csak a kérdés tűnik föl bonyolultnak, s a felelet közismert és banális.)

Hogy két gyakorlott irodalomértő, Nádasdy és Győri egyaránt historikus távlatba helyezte a művet, olvasatunkban a babitsi archaizáló poétika eredményességét dicséri. Amely poétika – nem függetlenül a korszak művészeti arculatát meghatározó újklasszicista törekvésektől – nemcsak az antikvitáshoz, de a középkori műveltséghez is új utakat keresett. Akarva-akaratlan a chestertoni megállapítás szellemében járva el: „Az emberiség nem jutott túl a középkoron. Inkább reakciósan megfutamodott, kihátrált belőle. Nem igaz, hogy a kereszténységet kipróbálták, és hiányosnak bizonyult. Túl nehéznek találták, ezért ki sem próbálták. [...] Telis-tele a világ az efféle beteljesületlen álmokkal, félbehagyott templomokkal.”

„A himnuszok legcsodálatosabb tulajdonsága, hogy elvont teológia és mély, bensőséges líraiság zavartalanul olvad össze bennük” – összegzett Szerb Antal A VILÁGIRODALOM TÖRTÉNETÉBEN. „Mily naiv erővel tör föl a túlvilág borzalma ebből az egyszerű versből! E rímek »hármaskalapácsütése« ma is szívünkbe üt” – vallott maga Babits a versről AZ EURÓPAI IRODALOM TÖRTÉNETE lapjain. Jó olvasója volt a szövegnek. S megítélésünk szerint nagyszerű fordítója is. Hogy munkája nehézkes? Lehet. Szívesebben mondanánk úgy: súlya van. Nehezen érthető? Talán. De úgy fogalmaznánk inkább: figyelmes olvasást kíván, befogadó olvasóra számít. Babits, mint Nádasdy mondta, „*elvétele a mértéket*”? Megengedjük. Ízlésünk szerint azonban csak egy másik mértékhez igazodott. A maga „*szép hütlenségével*” másképp, ám végső soron ugyanahhoz igyekezett hí lenni, mint Celanói vagy Sík: ugyanahhoz az eszményhez, hit és költészet nála is közös eredőjéhez.

Király Odett

LEVÉLNYOM

Nem mondom el, miért szerettelek.
A hallgatás – szokás szerint – enyém.
Kettőnk között az eleven beszédre
soha nem volt és most sincsen remény.
Ettől függetlenül szerettelek.
Ettől függtem, mint ágakon a lélek.
Te szó voltál, én némaság, lehet,
hogy ezért vártam engedelmességet.
Szavak nélkül is tudta a parancsot –
így éltünk te a szolga s én a zsarnok,
borítékba zárt, le nem írt szavakban.
Egy vesszőt adtál, ez maradt emlékül
nekem, ki betűk, s eleven nyom nélkül
éltem benned, pontos, metsző alakban.